

## ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Чередник Катерини Петрівни «Внесок професора М.Н. Шевченка (1909–1995) у становлення наукових засад сільськогосподарського використання болотних ґрунтів гумідної зони України», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. У сучасних умовах національного відродження є нагальна потреба проаналізувати й об'єктивно оцінити розвиток вітчизняної науки й техніки саме через вивчення творчої спадщини видатних українських учених, адже це дає змогу адекватно відтворити перебіг історичних подій та розвиток науки, оскільки за певними явищами і ситуаціями стоять конкретні персоналії. Однією з них є доктор сільськогосподарських наук, професор Микола Ничипорович Шевченко, роки найвагоміших здобутків якого припали на період інтенсифікації меліорацій у СРСР, особливої державної уваги та підтримки меліоративної справи. Розроблена ним нова інтенсивна технологія вирощування сталих високих урожаїв сільськогосподарських культур в українському Поліссі, ретельно перевірена на практиці, була впроваджена у господарствах і мала значний економічний ефект. Її положення не втратили свого значення й нині.

Дослідження виконувалося відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою частиною наукової теми: «Розробити науково-організаційні та концептуальні основи становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, біографічні та джерелознавчі аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0114U001207).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота є особисто виконаним К.П. Чередник науковим дослідженням, у якому розкрито авторський підхід до вивчення наукового простору та професійної діяльності доктора сільськогосподарських наук М.Н. Шевченка в контексті розвитку дослідної справи з сільськогосподарського освоєння болотних земель гумідних зон.

Зміст дисертації є лаконічним та логічно побудованим за своєю структурою. Наукові положення, теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та належним чином обґрунтованими.

**Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях.** Дисертаційна робота К.П. Чередник характеризується науковою новизною та практичною спрямованістю. Зокрема, на особливу увагу заслуговують такі здобутки автора: вперше на основі комплексного дослідження творчої спадщини професора М.Н. Шевченка з'ясовано наукове значення доробку, роль і місце вченого у становленні наукових засад сільськогосподарського використання болотних ґрунтів гумідної зони України; *запропоновано* періодизацію життєвого шляху М.Н. Шевченка. У межах найбільш результативних етапів науково-практичної діяльності визначено його найважливіші наукові досягнення та особливості творчого пошуку; узагальнено пріоритетні напрями діяльності з питань осушувально-меліоративного землеробства в Лісостепу і на Поліссі України. У результаті бібліографічного й архівного пошуку, аналізу праць М.Н. Шевченка доповнено джерельну базу із залученням архівних матеріалів, а також бібліографію його наукового доробку, зокрема повернено до наукового обігу 18 науково-популярних праць.

За темою дисертації опубліковано 10 одноосібних наукових праць, з яких 4 статті у виданнях, визнаних МОН України фаховими з історичних наук, 1 публікація у зарубіжному журналі, який індексується наукометричними базами, 5 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій та круглих столів.

Наукові одноосібні праці автора присвячені окремим положенням і цілком відповідають змісту дисертації.

**Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність.** Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 10 додатків.

У вступі розкрито актуальність теми, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дисертаційного дослідження, встановлено хронологічні та територіальні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі, присвяченому стану наукової розробки, історіографії, джерельній базі та методології дослідження, висвітлено основні етапи розвитку наукової думки з обраної теми, проаналізовано джерельну базу та визначено методологію. Дисертанткою охарактеризовано існуючі історіографічні джерела та визначено, що опубліковані праці недостатньо глибоко розкривають внесок М.Н. Шевченка у розвиток сільськогосподарської науки, визначаючи фрагментарно місце і роль вченого в цьому процесі. Діяльність дослідника в них відображено частково, відсутні відомості щодо окремих її періодів і напрямів. Таким чином, об'єктивне та всебічне дослідження є необхідним для відтворення багатогранної наукової й організаційної роботи вченого, його

внеску в розвиток дослідної справи з сільськогосподарського освоєння болотних ґрунтів гумідної зони України та здійснення аналізу наукової спадщини.

Основним джерелом інформації для дослідження стали матеріали з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України документи 1950–1960-х рр. Зокрема, у фонді № 2 «Кабінет Міністрів України (1918–1995)» наявні постанови ЦК КПРС, уряду, Президії АН УРСР з питань розвитку науки і зміцнення її зв'язків із практикою щодо структури Інституту фізіології рослин АН УРСР. Рукописні звіти 1930-х рр. за керівної діяльності М.Н. Шевченка на Панфільському опорному болотному пункті зберігаються в архівному фонді Панфільської дослідної станції Національного наукового центру «Інституту землеробства НААН». Найбільше оригінальних документів залучено для аналізу з архіву Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, в якому знаходиться особова справа постійного зберігання доктора сільськогосподарських наук М.Н. Шевченка за № 553, документи, характеризують найбільший у часовому вимірі та найвагоміший за науковими здобутками період наукової діяльності вченого.

Чітко підібрана методологічна база дисертації дозволила проаналізувати і синтезувати зібраний матеріал, забезпечити його репрезентативність.

Таким чином встановлено, що науковий простір та організаційна діяльність доктора сільськогосподарських наук, професора М.Н. Шевченка до цього часу на дисертаційному рівні не досліджувалися, а достатня джерельна база є прийнятною для виконання поставлених завдань.

У другому розділі «Меліоративна дослідна справа як складова сільськогосподарського освоєння болотних ґрунтів» подано аналіз еволюції галузі, до якої він був причетний у своїй діяльності.

Розкрита передісторія та основні особливості сільськогосподарського освоєння болотних ґрунтів в Україні. Простежено основні закономірності осушувально-меліоративного землеробства, показано, що його виникнення було викликано пошуками вирішення продовольчих проблем; гоява сільськогосподарської меліорації в Україні стала на йважливішою складовою дослідної справи і одним із факторів її інтенсивного розвитку; передумови сільськогосподарського використання болотних земель і становлення осушувально-меліоративного землеробства гумідної зони на українських теренах мають глибокі корені. Узагальнено основні чинники осушувально-меліоративного землеробства у світі. Встановлено, що цей розвиток залежав від європейського досвіду, від політики Російської імперії та СРСР. У часи творчої діяльності М.Н. Шевченка у справі осушувально-меліоративного землеробства на українських теренах простежуються окремі періоди піднесення: 1920–30-ті рр., 1960–1980-ті рр. Ці етапи були пов'язані з безпосереднім зацікавленням

та підтримкою з боку держави стрімкого піднесення врожайності, а на цій основі – тваринництва.

У третьому розділі «Еволюція наукових пріоритетів М.Н. Шевченка від перших польових експериментів до розробки основних положень землеробства на болотних ґрунтах гумідної зони України» відтворено формування особистості та наукового світогляду вченого, висвітлено основні події життєвого та творчого шляху, запропоновано його періодизацію. Сконцентровано особливу увагу на аналізі двох основних періодів, коли вчений мав змогу повністю присвятити себе науково-дослідній діяльності, теоретичним, дослідницьким пошукам, методичним узагальненням та впровадженню власної методики вирощування високих урожаїв сільськогосподарських культур на українських болотних ґрунтах.

Встановлено, що дослідження М.Н. Шевченка з фізіології живлення рослин при застосуванні міді та впливу на врожай зернових й інших культур на осушених торфових болотах були успішними, а їхні результати отримали розвиток і в науковій практиці. Згодом такі дослідження було розширено за рахунок й інших мікроелементів: цинк, бор, молібден. М.Н. Шевченко обґрунтував норми і дози внесення цих мікроелементів, виявив їх взаємодію з мінеральними добривами, фізіологічне значення як каталізаторів, що прискорюють біохімічні та фізіологічні процеси.

При розробці оптимальної системи добрив для рослин, вирощуваних на меліорованих землях, М.Н. Шевченко дослідив, описав та узагальнив: споживання поживних елементів; вплив природних умов і властивостей ґрунтів на раціональне використання добрив; роль органічних добрив у підвищенні родючості осушених ґрунтів; способи та терміни внесення добрив; застосування добрив у сівозмінах на гігоморфних ґрунтах; обґрунтував ефективність добрив на осушених землях. Вченим доведено необхідність застосування калійний, фосфорних, фосфорно-калійних добрив, можливість успішного застосування для значного підвищення врожайності сільськогосподарських культур у комплексі зі значною кількістю інших необхідних умов наукового землеробства.

Вчений дослідив, що застосування структурних меліорацій на українських гумідних землях позитивно впливає на: особливості формування режиму живлення (при яких умовах, водно-повітряного та температурного, і в які періоди вегетаційного циклу засвоюються ті чи інші компоненти живлення рослин); біологічну активність торфових ґрунтів; способи та технології внесення меліорантів; особливості обробітку оструктурених ґрунтів; економічну ефективність структурних меліорацій. Учений показав, як внесенням меліорантів можна регулювати біологічну активність у ґрунті.

У четвертому розділі «Аналіз наукової спадщини вченого» показано приріст наукових знань у міру написання праць та виокремлено тематичні

напрями досліджуваних та вирішуваних ученим проблем, охарактеризовано основні положення, кумульовані в оригінальній технології, розробленій М.Н. Шевченком, та доведено значимість його класичних розробок на сучасному етапі. При написанні праць учений розглядав проблеми багатоаспектно, тому його положення враховують: умови інтенсивного землеробства, структурної меліорації, вимоги сільськогосподарських культур до водно-повітряного режиму, розробки сівозмін на меліорованих землях, системи удобрення, особливості вирощування сільськогосподарських культур.

За змістом дисертації слід відмітити, що робота виконана на достатньому науково-методичному рівні. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Досить ретельно сформований додатковий матеріал. Висновки до розділів чіткі та лаконічні, а загальні висновки достатньою мірою відображають зміст роботи.

**Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення.** Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Дисертаційне дослідження Чередник Катерини Петрівни, як і кожна наукова робота, не позбавлене недоліків. Тому слід висловити деякі зауваження і побажання:

1. У таблиці 3.1. «Періодизація життя і наукової діяльності М.Н. Шевченка» бажано б було конкретизувати напрями діяльності в першому періоді «навчання та вибору життєвих орієнтирів» і третьому періоді «професійної діяльності в Управлінні таборами МВС СРСР».
2. Відповідно до завдання 5, де вказано «систематизувати творчий доробок та визначити головні наукові здобутки М.Н. Шевченка, обґрунтувати їх наукову пріоритетність та практичну значущість для розвитку землеробства України», у висновку 5 виділено окремі напрями діяльності професора М.Н. Шевченка, але, на жаль, не розкрито його зміст і результативність.
3. У дисертаційному дослідженні вказано, що хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку формування наукового світогляду до завершення життєвого шляху (1920-ті рр. – 1995 р.), але не вказано кого. До того ж, на мою думку, потрібно розширити часові грані, так як дисертаційна розвідка охоплює контекстові періоди, які виходять за вказані хронологічні межі.
4. Дисертація не позбавлена ряду технічних, орфографічних, граматичних, стилістичних помилок, а також повторів та русизмів, зокрема: в таблиці 3.5 на с. 94 незакінчена нумерація; на с. 80 зазначено «таблицы» замість «таблиці», на с. 82 «випобування»

замість «випробування», на с. 99 «осушної мережі» замість «осушувальної мережі», на с.117 «піднімаючи урожайність» замість «підвищуючи урожайність», на с. 153 «закрема» замість «зокрема» тощо.

Вищенаведені зауваження й побажання носять рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи. Наукова новизна та практичне значення даного дисертаційного дослідження залишаються важливими і актуальними.

Дисертація **Катерини Петрівни Чередник** є самостійною, цілісною і завершеною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – комплексно дослідити і цілісно відтворити творчий шлях М.Н. Шевченка, а також показати, що основні положення його теоретичного і практичного внеску у становлення наукових засад сільськогосподарського використання болотних ґрунтів гумідної зони України (Лісостеп, Полісся) не втратили своєї актуальності й нині. Виклад матеріалу в дисертаційній роботі послідовний і логічний. Висновки науково обґрунтовані.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота **Катерини Петрівни Чередник «Внесок професора М.Н. Шевченка (1909–1995) у становлення наукових засад сільськогосподарського використання болотних ґрунтів гумідної зони України»** відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти, науки, передбаченим пунктами 9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 56, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

**Офіційний опонент:**

**Доцент кафедри географії,  
екології і методики навчання  
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький  
державний педагогічний університет  
імені Григорія Сковороди»,  
кандидат історичних наук, доцент**



**К.В. Ковальська**

Засвідчую:  
Міс. ЗН